

УДК 338.436

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ АПК

Березіна Л.М., д.е.н.

Полтавська державна аграрна академія

У статті ефективність розвитку відносин усіх суб'єктів АПК розглядається з позицій їх спроможності забезпечити національний агропродовольчий ринок товарними ресурсами власного виробництва і оптимізувати ресурсний потенціал кожного виробника, незалежно від його ролі у процесі просування продуктів харчування до кінцевого споживача. Приділено увагу характерним рисам та тенденціям розвитку господарської діяльності підприємств АПК. Наголошено на необхідності забезпечення ефективного товаропросування сільськогосподарської сировини, продукції та продовольства. Розглянуто сутність інституціонального забезпечення розвитку підприємництва у сфері агропромислового комплексу. Запропоновано шляхи практичної реалізації концептуальних аспектів формування організаційно-економічних механізмів розвитку відносин підприємств АПК.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, ефективність товаропросування, організаційно-економічні відносини, продовольчий ринок, стратегія розвитку

The effectiveness of the development of relationships of all subjects of agro-industrial complex is considered in the article in terms of their ability to ensure to national agro-food market the commodity resources of its own production and to optimize resource potential of each manufacturer, independently of its role in the promotion of food to the final consumer. New approaches that take place in the theory and practice of agricultural economics for creating a system of views on the development of organizational and economic relations of agricultural enterprises are systematized. Attention is paid to the characteristic features and trends of the development of economic activity of agro-industrial complex. Emphasized on the need for efficient use of the potential of agricultural enterprises based on a clear division of labor between them, deep specialization and cooperation, combining resources. The need of ensuring the effective promotion of agricultural raw materials and production was emphasized. The essence of institutional entrepreneurship in agriculture is considered. The ways of practical implementation of the conceptual aspects of the formation of organizational and economic mechanisms of relationship agricultural enterprises are offered.

Keywords: agro-industrial complex, the efficiency of goods promotion, organizational and economic relations, food market, development strategy

Актуальність проблеми. Формування та розвиток ефективних організаційно-економічних відносин суб'єктів АПК можливе лише у разі теоретичного усвідомлення та урахування у практичній діяльності відповідних теоретичних засад, опрацювання та реалізації відповідної стратегії. Саме завдяки поєднанню зусиль підприємств різних сфер агропромислового комплексу забезпечуються потреби національного споживчого ринку, у першу чергу, у продуктах харчування. Зауважимо, що саме від рівня розвитку та ефективності господарських відносин підприємств АПК залежить продовольча безпека країни, зростання життєвого рівня населення.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблемам забезпечення ефективної господарської діяльності підприємств, у тому числі і суб'єктів окремих сфер агропромислового комплексу, присвячено низку наукових публікацій, серед них чільне місце посідають роботи В.М. Гончарова, Т.Г. Дудара, В.Т. Дудара, Т.Г. Маренич, О.М. Могильного, В.М. Рабштини, П.Т. Саблука, В.Г. Ткаченко, Є.І. Ходаківського, В.В. Юрчишина, К.І. Якуби, В.М. Яценко та ін. Разом з тим, існує безліч питань, що сьогодні не охоплені науковими дослідженнями і практично не висвітлені у фахових публікаціях. Так, потребують уваги аспекти комплексного дослідження характерних рис та тенденцій розвитку організаційно-економічних відносин підприємств АПК, саме зазначеним аспектам присвячується стаття.

Оскільки нині набули гостроти проблеми дослідження характерних рис та тенденцій розвитку організаційно-економічних відносин підприємств АПК за умов бурхливого розвитку конкуренції, тому саме це і визначає актуальність і зумовлює вибір теми даної статті.

Мета роботи: розглянути характерні риси та тенденції розвитку організаційно-економічних відносин підприємств АПК за умов бурхливого розвитку конкуренції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Організаційно-економічні відносини є складовою цілісної системи АПК, яка поєднує аспекти природного, технологічного, економічного та організаційного характеру. Ефективність розвитку відносин усіх суб'єктів АПК слід

розглядати з позицій їх спроможності забезпечити національний агропродовольчий ринок товарними ресурсами власного виробництва і оптимізувати ресурсний потенціал кожного виробника, незалежно від його ролі у процесі просування продуктів харчування до кінцевого споживача. Виконання таких функцій вимагає поєднання зусиль усіх ланок ланцюжка просування продуктів харчування – від сировинних джерел до кінцевого споживання готових харчових продуктів.

Розвиток організаційно-економічних відносин підприємств АПК варто пов'язувати з характерними рисами та тенденціями сучасного стану їх господарювання, що виявляється у таких рисах:

- транзитивний стан організаційно-правових і виробничих структур, які формують окремі сегменти діяльності суб'єктів АПК, що пояснюється незавершеністю процесу зміни власника та права власності на землю і майно;

- усі суб'єкти агропромислового комплексу функціонують в однаковому економічному середовищі, тому трансформації форм господарських утворень не змінюють їх сутності;

- створення приватних підприємств в усіх сферах агропромислового комплексу зумовлює їх статус як самостійних та економічно відповідальних суб'єктів ринкових відносин;

- підвищуються вимоги ринкового середовища до знань, необхідності використання значних обсягів інформації, підвищення рівня та обґрунтованості управлінських рішень в умовах недосконалої конкуренції, нееквівалентності міжгалузевих відносин, недосконалої інфраструктури ринку, цінових коливань на сільськогосподарську продукцію, сировину, енергію та інші засоби виробництва;

- зростають ризики господарської діяльності тощо.

У зв'язку з цим, у теорії і практиці аграрної економічної науки формуються нові підходи до створення системи поглядів на розвиток організаційно-економічних відносин підприємств АПК, а саме:

- суб'єкти усіх сфер АПК мають постійно удосконалювати власні конкурентні переваги та створювати нові з метою утриматися на ринку;

- підприємства у ході здійснення господарської діяльності часто мають ухвалювати неординарні, нестандартні рішення, уникаючи логічно раціональної поведінки на ринку. В іншому випадку стратегія суб'єктів

АПК стане передбачуваною для конкурентів, що може призвести до їх певної руйнації;

- компетенція підприємства у довготривалому періоді має полягати у постійному пошуку нових, неочікуваних для конкурентів переваг;

- формування навичок швидкого та гнучкого реагування на зміни зовнішнього оточення, з позицій екологічності та соціалізації, шляхом знаходження нетипових відповідей на поведінку конкурентів;

- у сфері менеджменту – перенесення акцентів зі стратегічного менеджменту на концепцію ключових компетенцій.

Одночасно із радикальними змінами в організаційно-правовій структурі агропромислового комплексу помітно зменшилася концентрація виробництва.

Зауважимо, що агропромислове виробництво в Україні, як і в інших країнах світу, представлене трьома типами підприємств: великими, середніми й малими. Ефективне використання потенціалу підприємств агропромислового комплексу можливе лише за чіткого розподілу праці між ними, глибокої спеціалізації і кооперування, комбінування ресурсів. Отже, практика потребує розрахунків оптимальних розмірів кожного типу підприємств, що входять до складу АПК, залежно від природно-ресурсних чинників, розвитку продуктивних сил і технологій, кон'юнктури агропродовольчого ринку, ефективності внутрішньої державної підтримки та пріоритетності забезпечення соціальних стандартів життя населення [1].

Загальновідомим є твердження про те, що існує вплив розмірів і масштабів діяльності підприємства на його ефективність за певного рівня спеціалізації [2]. У світовій практиці спостерігається стійка тенденція до укрупнення виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності його продукції. Підтверджується і дія економічного закону щодо зворотної залежності собівартості продукції від розмірів виробництва або зростаючої дохідності за умови масового виробництва та процесів його концентрації.

Сучасні тенденції зміни структурної побудови виробництва у сфері АПК не призвели до належного наповнення продукцією національного споживчого ринку, залишається низьким конкурентний статус підприємств та рівень життя мешканців сільських поселень.

Важливе значення для становлення і розвитку взаємовідносин підприємств АПК має забезпечення ефективного товаропросування сільськогосподарської сировини, продукції та продовольства. Поширена думка стосовно того, що вирішення цієї проблеми можливе за зниження собівартості вироблюваної продукції, адже собівартість розглядається в економічній теорії як особлива категорія, що поєднує усі грошові витрати будь-якого суб'єкту, спрямовані на забезпечення відтворення його господарської діяльності, а різниця між отриманим доходом і нею формує прибуток, розмір якого збільшується за умови зниження собівартості [3].

Процеси глобалізації і динамізм господарської діяльності суб'єктів АПК за умов нинішнього стану розвитку національної економіки, запровадження технічних та технологічних інновацій призводять до формування парадигми конкурентних переваг, для яких характерною є необхідність дотримання відповідних нормативів, соціальних стандартів, екологічних вимог, перманентного впровадження в господарську діяльність будь-яких інновацій. Виходячи з цього, конкурентоспроможність продукції підприємств АПК та конкурентоздатність суб'єктів господарювання має ґрунтуватися на певному рівні інноваційного розвитку, що сприятиме формуванню нових компетенцій.

Характерною рисою розвитку організаційно-економічних відносин підприємств АПК є бурхливий розвиток підприємницького середовища.

Позитивною ознакою сучасного макроекономічного етапу суспільного розвитку є посилення уваги як науковців, так і практиків до проблем розвитку підприємництва. Трансформаційні процеси, які відбуваються в економіці України, пошук ефективних власників зумовлюють необхідність побудови нових підходів і до розвитку підприємництва в усіх сферах агропромислового комплексу. Такий підхід відповідає умовам і принципам ринку, здатен серед іншого забезпечити конкурентоспроможність сільськогосподарської сировини та продуктів харчування як на національному, так і на міжнародних ринках. В Україні сформовані стабільні суспільно-політичні та економічні умови, які створюють зацікавленість у розвитку підприємництва, у тому числі і у сфері АПК. Розглядаючи сутність інституціонального забезпечення розвитку підприємництва у сфері агропромислового комплексу, варто наголосити на існуванні щільного взаємозв'язку інституційних

утворень з інфраструктурою національного споживчого ринку. Роль ринкової інфраструктури полягає у тому, що вона забезпечує взаємодію підприємств АПК, слугує базисом формування їх організаційно-економічних відносин, створює загальні макроекономічні умови функціонування агропродовольчого ринку, а інституційні утворення забезпечують реалізацію інтересів суб'єктів недержавного сектору шляхом їх підтримки через створення об'єднань підприємців, регіональних фондів підтримки підприємницької діяльності, бізнес-інкубаторів та бізнес-центрів [4].

Підприємницьке середовище в економічній літературі розглядається як суспільно-економічна ситуація, що поєднує рівень господарського волевиявлення, наявність чи можливість появи підприємницького корпусу, домінування ефективних господарських зв'язків, умови формування підприємницького капіталу та використання сукупності необхідних ресурсів [5; 6]. Підприємницьке середовище поєднує низку умов та чинників, з яким суб'єкти ринків у сфері торгівлі стикаються повсякденно у своїй господарській діяльності. Важливою особливістю підприємницького середовища визнаємо те, що воно ніколи не буває стабільним. Тому підприємствам агропромислового комплексу варто при побудові організаційно-економічних відносин враховувати своє перебування у певному підприємницькому середовищі, досліджувати природу його змін. Адже функціонування підприємств будь-якої сфери АПК за своєю економічною природою є чутливим до зміни стану стабільності та інших коливань підприємницького середовища, яке значною мірою є залежним від рівня державного регулювання з відповідними складовими інфраструктури та соціально-економічними регуляторами.

Зазначимо, що прискорення темпів розвитку підприємницької діяльності у царині функціонування підприємств агропромислового комплексу залежить серед інших вагомих чинників від сутності та змістового наповнення інвестиційної політики підприємств, яка має бути зорієнтованою на інноваційні трансформації щодо елементів техніко-технологічного забезпечення, модернізації виробництва, запровадження ресурсощадних та екологічних технологій. Для більшості підприємств агропромислового комплексу вагомими є такі чинники, як висока питома вага у використовуваному потенціалі природних елементів, потреба у

значній кількості робочої сили, особливості інфраструктурної побудови тощо, що певним чином впливає на обсяги залучення інвестицій для розвитку підприємницької діяльності.

Визначено, що важливим аспектом удосконалення організаційно-економічних відносин підприємств АПК варто вважати розвиток підприємництва у цій сфері [7].

Важливою тенденцією формування організаційно-економічних взаємовідносин підприємств АПК дедалі стає побудова ними стратегії власної поведінки на ринку. Сутність поняття стратегія більш повною мірою розкривається у визначеннях, де підкреслюється наявність у ній обов'язкової динамічної компоненти: мети у межах визначеної місії, та комплексу заходів, спрямованих на її досягнення. Стратегія, як найвища форма у системі планів, є похідною змінною і залежить від мети функціонування того чи іншого підприємства агропромислового комплексу на ринку. Стратегію доцільно розглядати не лише як функцію часу, а і як функцію змісту та напряму розвитку суб'єкту господарювання. Відмінною особливістю стратегії від поточних планів є те, що її можна змінити (декомпонувати) у будь-який момент часу, оскільки її цілі можуть коригуватися під впливом чинників зовнішнього середовища.

Практична реалізація концептуальних аспектів формування організаційно-економічних механізмів розвитку відносин підприємств АПК передбачає опрацювання і впровадження комплексу стратегічних рішень, які:

- зорієнтовані на певну перспективу і представляють собою основу для ухвалення відповідних оперативних рішень;
- пов'язані з певною невизначеністю, адже на них мають вплив чинники
 - зовнішнього середовища, які не є контрольованими;
 - пов'язані з необхідністю залучення інколи значних ресурсів, що покладає на підприємства суттєві боргові зобов'язання.

Варто розглядати як одну з низки характерних особливостей сучасного етапу розвитку господарської діяльності підприємств АПК, що має відчутні наслідки для становлення ефективних організаційно-економічних відносин між його суб'єктами – диверсифікацію їх діяльності [4]. Такий вплив вбачаємо у відповідному збільшенні кількості

можливих варіантів господарських рішень, що приймаються менеджерами на кожному підприємстві. При цьому значно розширюється коло фахівців, причетних до процесу формування і подальшого прийняття відповідного рішення, що поглиблює невідповідність між змістом та складністю завдань і фаховою кваліфікацією виконавців; ускладнюється і сповільнюється процедура вибору і обґрунтування рішення у конкретних господарських ситуаціях; збільшується ймовірність похибок; часто знижується ефективність господарської діяльності.

Перспективним напрямом розв'язання існуючої у цьому аспекті проблеми варто вважати опрацювання та практичне впровадження наукових підходів до формування господарських рішень на основі їх всебічного аналізу, класифікації, оцінки ефективності і створення відповідного інформаційного банку, навчання та перепідготовки кадрів.

Важливим аспектом розвитку організаційно-економічних механізмів відносин підприємств АПК є поширення їх участі у міжнародних зв'язках України. Міжнародні зв'язки у світовій господарській практиці координуються низкою інституціональних структур. Так, Міжнародна продовольча та сільськогосподарська організація – ФАО – поєднує понад 140 країн світу. Країни-члени ФАО згідно Конституції цього міжнародного утворення мають підтримувати рівень добробуту населення об'єднаних країн шляхом спільних дій.

Участь підприємств АПК у міжнародних зв'язках та формування відповідних організаційно-економічних відносин між ними потребує урахування певних специфічних рис, що є характерними для світового господарства, а саме:

- високий рівень інтенсифікації суспільного виробництва, що зумовлює необхідність ресурсощадного використання будь-яких видів ресурсів;

- зниження витрат суспільної праці, що забезпечує високий рівень рентабельності за умов масового виробництва;

- соціалізація господарських відносин, де на перше місце висувається так званий “людський чинник”;

- глобальний характер як економічних, так і екологічних проблем зумовлює необхідність спільних зусиль у сфері інноваційного розвитку та його фінансового супроводу;

- безпека життєдіяльності зумовлює необхідність постійного урахування екологічного чинника при обґрунтуванні будь-яких управлінських рішень;

- перенесення конкурентної боротьби на ринки інноваційної (наукоємної) продукції.

Подальший розвиток євроінтеграційних процесів в Україні і світі потребує кардинальної зміни підходів до формування системи управління підприємствами агропромислового комплексу, урахування трансформації відносин між виробниками і споживачами з метою забезпечення конкурентоздатності суб'єктів господарювання та конкурентоспроможності пропонованої ними продукції для ринку. Саме це потребує нових наукових парадигм та опрацювання концепції формування і подальшого розвитку ефективних організаційно-економічних відносин підприємств АПК. Сутність такої концепції полягає в опрацюванні відповідних теоретико-методологічних засад, дослідження стану, аналізу проблем, що склалися, визначення вагомості окремих складових елементів механізму (економічних, соціальних, екологічних, фінансових, організаційних та ін.), пошуку шляхів удосконалення.

Отже, формування організаційно-економічних відносин між підприємствами будь-якої сфери агропромислового комплексу має орієнтуватися на певні характерні риси та тенденції їх розвитку, поєднання елементів ринкової саморегуляції з відповідними елементами регулюючого впливу держави [8].

Необхідність оптимізації організаційно-економічних відносин підприємств АПК поряд з іншим передбачає пошук резервів та їх практичну реалізацію щодо випереджувального розвитку господарської діяльності, а це зумовлює і необхідність удосконалення системи управління, її постійного перегляду та зміни структури.

Системи управління, що нині сформувалися на більшості підприємств усіх сфер агропромислового комплексу, не забезпечують гнучкості господарських рішень, адже вони не спрямовані на швидко обґрунтовану перебудову діяльності суб'єктів ринку, часто не враховують швидко змінювані умови зовнішнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у статті розкрито характерні риси та тенденції розвитку організаційно-

економічних відносин підприємств агропромислового комплексу за умов бурхливого розвитку конкурентного середовища.

Подальші наукові розвідки щодо забезпечення ефективності господарських відносин підприємств АПК мають спиратися на дослідження ролі місцевих ринків у розвитку національного споживчого ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
2. Маренич Т.Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія / Т.Г. Маренич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – С. 134-135.
3. Дудар Т.Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: монографія / Т.Г. Дудар, В.Т. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.
4. Березіна Л.М. Організаційно-економічні аспекти формування відносин підприємств АПК: монографія / Л.М. Березіна. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2012. – 280 с.
5. Герчикова И. Н. Регулирование предпринимательской деятельности: государственное и межфирменное: уч. пособ. / И.Н. Герчикова. – М.: Консалтбанкир, 2002. – 704 с.
6. Пугачова К.М. Підприємницька діяльність у сільській місцевості / К.М. Пугачова. – К.: Знання України, 2004. – 220 с.
7. Березіна Л.М. Тенденції та шляхи розвитку відносин підприємств АПК: монографія / Л.М. Березіна. – Полтава: ТОВ НВП “Укрпромторгсервіс”, 2012. – 222 с.
8. Березина Л.М. Теоретические подходы к формированию организационно-экономических отношений субъектов агропромышленного комплекса / Л.М. Березина // Наука и кооперация: проблемы и пути развития: междунар. науч.-практ. конф. проф.-преп. состава и аспирантов, (12-14 апреля 2011 г.). – Белгород: БУКЭП, 2011. – С. 241-247.